

انجوی شیرازی

ویژه‌های فرهنگی مردم

(متن سخنرانی در مراسم چهلمین روز درگذشت زنده‌یاد انجوی شیرازی)

اصطلاح «فرهنگ مردم» را، زنده‌یاد استاد سیدابوالقاسم انجوی شیرازی در برابر کلمه «فولکلور» قرار داد. اصطلاح «فولکلور» در لغت به معنی دانش عامیانه است، و در زبان فارسی به «فرهنگ عامه»، «فرهنگ عامیانه»، «فرهنگ توده» نیز ترجمه شده است. در عین حال واژه فولکلور نیز در زبان فارسی برای خود جایی باز کرده است. «فولکلور» بنا بر تعریف عبارت است از باورها، رفتارها، گفتارها و کردارهای گروهی، که سینه به سینه منتقل شده و الزاماً دارای نظریه علمی و پشتوانه منطقی نیست. بر اساس این تعریف مقدار زیادی از فعالیتهای روزمره جامعه، چون شیوه لباس پوشیدن، جشنها، مراسم تولد، ازدواج، مرگ، بازیها، ضرب المثلها، قصه‌ها و لطیفه‌ها در شمار فولکلور محسوب می‌شوند. معمولاً پنج ویژگی برای فولکلور برمی‌شمارند:

- ۱- کردارها و رفتارهای جمعی که در بین عامه مردم رواج دارد.
- ۲- این گفتارها و رفتارها بنا بر عادت و رسم تکرار می‌شوند.
- ۳- در مجموعه فعالیتها و نهادهای زندگی اجتماعی نقشی بر عهده دارد.
- ۴- به وجودآورنده و زمان شروع آن معلوم نیست.
- ۵- بعضی از رفتارها و گفتارهای فولکلوریک، خارج از نزاکت و بی‌ادبانه تلقی می‌شود و معمولاً در مجلس رسمی، اشرافی و روشنفکری جایی ندارد.

پژوهش فولکلوری در ایران بیشتر در جهت گردآوری قصه‌ها، دوبیتی‌ها، ضرب المثلها، متلها و سایر زمینه‌های «ادبیات شفاهی» خلاصه می‌شد. ادبیاتی که معمولاً صفحه سرگرمی مجله‌ها را پر می‌کرد. از زمانی که «صادق هدایت» با الهام از نظریه‌های مردم‌شناس معروف «جیمز

فریزر» به جمع‌آوری فولکلور پرداخت و روشی را برای تحقیق عرضه داشت، تا به امروز نزدیک به شصت سال می‌گذرد. در این مدت مؤسسه‌ها و سازمانهایی، چون موزه مردم‌شناسی، مرکز مردم‌شناسی و فرهنگ عامه (وابسته به وزارت ارشاد فعلی)، گروه و بخش مردم‌شناسی دانشگاه تهران و بالاخره «مرکز فرهنگ مردم» در سازمان صدا و سیما، تأسیس گردید.

تأسیس مرکز فرهنگ مردم به پایمردی و پیگیری و دلبستگی زنده‌یاد انجوی شیرازی سامان یافت. وی اسناد و مدارک فراوانی را دربارهٔ سنتها، آداب و رسوم، ادبیات شفاهی و جشنهای روستاها و شهرهای دور و نزدیک ایران گرد آورد. شیوهٔ کهنی را که سالها پیش زنده‌یاد هدایت آغاز کرده بود، ادامه داد. برای جمع‌آوری فولکلور، روشهایی چند وجود دارد که عبارتند از روش مطالعه، روش مشاهده، روش مصاحبه و روش مکاتبه. که وی روش مکاتبه را انتخاب نمود به این معنی که بوسیلهٔ نامه و اعلان در روزنامه و بالاخره بخش از رادیو، از مردم شهر و روستا می‌خواست که فولکلور جامعه‌شان را نوشته و بفرستند. برنامهٔ رادیویی فرهنگ مردم از سال ۱۳۴۰ تا سال ۱۳۵۸ یکی از موفق‌ترین برنامه‌ها بود. در این برنامه‌ها، مطلب و موضوعی عرضه و از مردم درخواست می‌شد که اگر نمونه‌هایی از آن در محل زندگی آنها هست برایش بنویسند، با اولین مکاتبه برای آنها دستورالعمل، کاغذ، تمبر و پاکت می‌فرستاد. گزارشگران را آموزش می‌داد و به عنوان «همکاران افتخاری»، ۲۳۱۱ نفر کارت دریافت داشتند.

بی‌گمان زنده‌یاد انجوی شیرازی نه نخستین و نه آخرین جمع‌آورندهٔ فولکلور بود. ولی وجود چند ویژگی باعث شد که بتوان او را از پایه‌گذاران نخستین جمع‌آوری فولکلور دانست:

۱ - عشق و علاقه و پشتکاری که طی پنجاه سال در جمع‌آوری فولکلور، در طبق اخلاص نهاد.

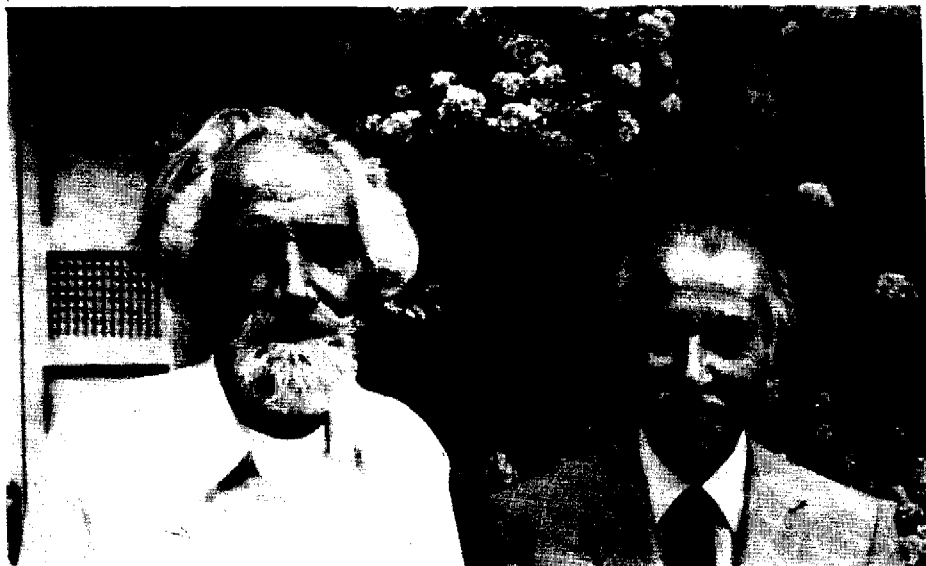
۲ - کوشش و امکان دست یافتن به رادیو و ایجاد برنامهٔ فرهنگ مردم، که وسیلهٔ معتبری در رساندن پیام برای جمع‌آوری فولکلور بود.

۳ - ایجاد نمودن «مرکز فرهنگ مردم» و سازمان‌دهی و تربیت عده‌ای از علاقه‌مندان.

۴ - برخورد صمیمی و پراحساس او با گزارشگرانی که به دیدنش می‌آمدند. مطمئناً کسی که یکبار به مرکز فرهنگ مردم می‌آمد و شوق و ذوق او را می‌دید، با علاقه‌مندی در جمع‌آوری فولکلور می‌کوشید.

بدین ترتیب بود که موضوعهای مختلفی را از رادیو مطرح و درخواست گزارش می‌کرد. اسناد و مدارک فراوانی را جمع‌آوری و آنها را در پرونده‌های موضوعی نگاهداری کرد که شامل ۹۳ پروندهٔ موضوعی و ۱۳۸۷۰۰ برگ می‌باشد.

شاید این پرسش پیش آید که جمع‌آوری فولکلور و دانش عامیانه چه فایده‌ای خواهد داشت و در دنیای صنعتی امروز و پیشرفت‌های تکنولوژی بفرض هم که همهٔ باورها و آداب و سنن و ادبیات شفاهی گردآوری شود، چه گزهی را باز می‌کند؟ و چه مفهوم علمی خواهد داشت؟ این پرسشی است که در بیشتر تحقیقات مردم‌شناسی نیز مطرح می‌شود. باید توجه داشت

با دکتر یحیی مهدوی

با دکتر داریوش شایگان

که یکی از هدف‌های مردم‌شناسی مطالعه سیر تحولی فرهنگ جامعه است. برای شناخت سیر تحولی و پی بردن به قدم‌های اولیه فرهنگ چند راه بیشتر موجود نیست؛ یکی مطالعه زندگی و فرهنگ جوامع ابتدایی و ساده است، که تا اندازه‌ای دست‌نخورده باقی مانده. راه دیگر باستان‌شناسی است که با دسترسی به ابزار و وسایل هزاره‌های گذشته ما را با فرهنگ پیشینیان

آشنا می‌کند. راه سوم دانش عامیانه است که افراد، باورها، ارزش‌ها و کردارها را، سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل کرده‌اند. اساطیر نیز خود قسمتی از دانش و باورهای عامیانه و شفاهی می‌باشد که بعضی از کشورها و مدنیت‌ها آنرا بصورت مکتوب درآورده‌اند.

به کمک و راهنمایی این سه طریقه مردم‌شناسان توانسته‌اند گوشه‌هایی از حیات فرهنگی بشری را تا ژرفای دو میلیون سال بشناسند.

این جمع‌آوری و نگهداری خود «میراث فرهنگی» با ارزشی برای نسل‌های آینده خواهد بود.

به مناسبت چهل‌م مرحوم انجوی، به پرونده‌ها مراجعه کردم تا ببینم آیا دربارهٔ چهل‌م و شیوهٔ برگزاری آن مطلبی در پرونده‌ها یافت می‌شود. مگر می‌شد که یافت نشود. پروندهٔ شمارهٔ ۸۸ دربارهٔ مرگ و سوگواری است.

— در نوایگان فارس، اگر متوفی اولاد داشته باشد، زودتر از چهل‌م و حتماً روز پنجشنبه نزدیک غروب به مزار می‌روند.

— در کازرون فارس، اگر مرده جوان باشد، از چهل روز کمتر می‌گیرند.

— در بعضی از مناطق یزد، مراسم روز سی‌ام برگزار می‌شود.

— زردشتیان مراسم سی‌روزه دارند.

— از شهر بابک گزارشگری می‌نویسد که بعد از مراسم روز سوم که «خاکبندان» است دیگر مراسمی برگزار نمی‌شود تا «آش سال» بدهند و به تعداد اولادهای متوفی از ماهها کم می‌کنند مثلاً، اگر کسی پنج اولاد داشته باشد پس از هفت ماه، آش سال می‌دهند.

— در بعضی از مناطق مازندران به تعداد فرزندان که ازدواج نکرده‌اند از چهل روز کم می‌کنند.

— در تهران به تعداد فرزندان متوفی از چهل روز کم می‌کنند.

— در بسیاری از شهرها، عدد چهل به کار نمی‌رود. یکی از پنجشنبه‌ها، به دلخواه خانواده

متوفی مردم را به ناهار دعوت کرده و پس از آن، به قبرستان می‌روند.

یادآوری این چند مورد چهل‌م، برای نشان دادن وسعت موضوعات تحقیق بود، که بوسیلهٔ مکاتبه، جمع‌آوری می‌شد.

از این پرونده‌ها و موضوعهای متنوع، تاکنون، چندین مجموعه بوسیلهٔ خود استاد و شاگردانش، تنظیم و منتشر گردیده و موضوعاتی دیگر، بوسیلهٔ شاگردان او آمادهٔ چاپ است. به‌جا خواهد بود که مرکزی به نام این بزرگمرد تأسیس و با کمک «گزارشگران و همکاران افتخاری» در جمع‌آوری، چاپ و انتشار آثار فرهنگ مردم پرداخته شود.

قدمی که زنده‌یاد انجوی شیرازی برداشت، بنیادی و ارزشمند بود ولی آغاز کار است، بایستی ادامه یابد و به قول آن زنده‌یاد «دامنهٔ فولکلور وسیع است و گردآورده‌ها یک در مقابل هزارهاست.»